

MUZIKA PÁNIN OQITWIDÍN TARIYXIY QÁLIPLESIW

Azima Usenova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11002408>

Anotatsiya. *Bul maqalada ulıwma bilim beriwshi mekteplerde muzika pánin zamanagóy usılda oqıtıwdıń didaktikalıq principlerin jetilistiriw processı, muzika pánin oqıtıwdıń tariyxiy qáliplesiwı haqqında sóz etilgen.*

Gilt sóz: *muzika, didaktika, jańa texnologiyalar, pedagog hám tárbiyashi, kórkem-óner.*

HISTORICAL DEVELOPMENT OF MUSIC EDUCATION

Abstract. *This article describes the process of improving the didactic principles of modern teaching of music in general education schools, the historical development of music education.*

Keywords: *music, didactics, new technologies, pedagogue and educator, art history.*

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В статье описан процесс совершенствования дидактических принципов современного преподавания музыки в общеобразовательных школах, историческое развитие музыкального образования.*

Ключевые слова: *музыка, дидактика, новые технологии, педагог и педагог, история искусства.*

KIRISH

Sh.Mirziyoevtnıń dáliylep kórsetkenindey ruwxıylıq, mádeniyatlılıq hám bul sala boyınsha bilimler qáliplestiriw bul adamda tez payda bolatuǵın, aspannan túsetuǵın nárese emes. Buǵan jetisiw ushın ustazlar ayanbay miynet islep, oqıtıwdıń zamanagóy usılların ózlestiriwi hám aqlı, júregi hám bar pedagogikalıq sheberlik tájiriybeleri menen xızmet etiwı tiyis.

Muzıka boyınsha sapalı bilim iyelep shıǵıw ushın aldı menen muzıka xalqımızdıń turmısında barlıq waqıtta hámme jerde tásir jasap, oqıw hám jumıs orınlarında, úyde, kóshede, bizge ǵamxor, tilekles, kewlimizdi xoshlap, kókiregimzdiń taza hám yoshlı bolıwına óz úlesin qosıp otıratuǵın úlken jámiyetlik áhmiyetke iye qubılıs ekenligin názerde tutıw lazım.

Muzıkanıń adamzattıń psixologiyasına tez tásir etip kewli ǵamlı, qayǵılı otırǵan adamnıń kewlin kóterip yoshlandırıp, yoshlı quwanıp turǵan adamdı qayǵılı nama tereń oyǵa shúmdirip, kewline burınǵı waqıyalardı túsirip, bazda qapa qılıpta jiberiwı múmkin. Ayırım bir namalar awırıw adamdı emlew uqıbına iye ekenligin psixolog ilimpazlar dáliylep bergen. Sonıń menen birge adamnıń parasatlı oyı menen sezim dúnyasın kórsetetuǵın kórkem shıǵarmalar jan dúnyanıń

estetikalıq jaqların qozǵap adamnıń dúń'yanı biliwiniń, ruwxıy qalıplesiwiniń bulaǵına aylanadı.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ulıwma bilim beriwshi mekteplerde muzıka tálimine úlken kewil awdarıp, hár túrli imkanıyatlar tuwdırıp bermekte. Ózbekstan Respublikasınıń óz erkinligi alǵanı, miynetkesh xalqımız, jaslarımız ushın muzıka tarawınan xár tárepleme bilim iyelewine, erkin dóretiwshilik jumıslar menen shuǵıllanıwına keń jol ashıp berdi. Erkinlik ideyalarınıń biri ózligimizdi ańlaw hár bir insan ushın kim ekenligimizdi, ata-babalarımız dóretpelerin qayta tiklew hám rawajlandırıw ushın úlken múmkinshilikler jarattı. «Ózbekstan watanım meniń» atamasında hár jılı qosıqlar bayramı ótkerilip, respublikamızda muzıkaǵa qızıǵıwshılıqtı, bul taraw boyınsha sapalı bilim alıwǵa, qosıq janrınıń rawajlanıwına keń jol ashıp berdi hám watandı, tuwılǵan jerdi, xalıqtı súyiwshilik ruwxında jazılǵan qosıqlar qatarın kóbeytip hám memizdiń qosıq aytıp patriotlıq sezim menen jasawǵa hám oqıwǵa miynet etiwge múmkinshilik jarattı. Biz qanıygelar ushın muzıkanı oqıtıwǵa, bunda jańa oqıtıw usıllarınıń optimal variyantların jetilistiriwge, zamanagóy oqıtıw usılların jáne de rawajlandırıwǵa múmkinshilikler bermekte.

Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerdiń oqıw planına muzıka sabaǵınıń kirgizilgendegi maqseti, balalardıń muzıkalıq qábiletlerin rawajlandırıp, dúń'ya tanıwın keńeytiriwden ibarat. Sonlıqtan balalardı muzıkanı uyretiw, bilim beriw hám túsiniw usılları, oqıtıwshınıń hártárepleme iskerligine hám balalardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıwdaǵı uqıbına baylanıslı boladı. Muzıkanı hár bir bala ózinshe túsinedi, al oqıtıwshınıń muzıka haqqındaǵı bilim beriwlerinen keyin ulıwma anıq túsiniwke iye boladı hám ózlerine úlken estetikalıq baylıq aladı. Oqıtıwshılardıń hár tárepleme bilimli, ruwxıy bay bolıp jetilisiwdegi muzıkanıń tutqan ornı úlken ekenligin, oqıtıwshı óz uqıbı, bilimi hám tájiriyesi arqalı ótkeretuǵın sabaqlarındaǵı metodikalıq ózine tánlikleri arqalı dáliylewi kerek.

Muzıka oqıtıwshısınıń zamanagóy qosıq-muzıka sabaǵın oqıtıwı ushın arnawlı maǵlıwmatlı, sazende, qosıqshı, pedagog hám tárbiyashı bolıwı kerek.

Mámleketlik standart talaplarına muwapıq muzıka oqıtıwshısı oqıtıwdın zaman talabına say didaktikalıq principlerin, jańa texnologiyalardı, milliy muzıka miyrasımızdı-folklorımızdı jetik biletuǵın hám keleshek áwladqa atababalarımızdıń altın miyrasın qásterlep qádirlep oqıtıwdı sapalı ámelge asıra alatuǵın bolıwı kerek.

Búgin Respublikamızda muzıka pedagogikası pánin rawajlandırıwdıń áhmiyetli zárúrligi 2020 jıl 23 sentyabrdegi 637-san Ózbekstan Respublikasınıń Nızamında kórsetilgen joqarı dárejeli, zaman talabına say kadrlar barısındaǵı wazıypalar menen belgilenedi. Bul baǵdarda bolajaq oqıtıwshı kadrlardıń joqarı mánáwiy minez-qılqı sıpatlarına iye bolıwı úlken áhmiyetli iye. Jaslarda usınday sıpatlardı tárbiyalawda muzıka mádeniyatı nátiyjeli pánlerden biri bolıwı kerek.

Prezidentimiz «Xalıqtıń mánáwiy ruwhıyatın bekkemlew hám rawajlandırıw Ózbekstanda

mámleket hám jámiyettiń eń zárúr wazyypası. Mánáwiyat-sonday bahalı jemis, ol biziń áyyemgi hám ullı xalqımız qálbinde óz gárezsizligin túsini, ańlap, erkinlikti súyiw sezimi menen birge jetilisen. Mánáwiyat insańǵa ana súti, ata úlgisi, ata-babalar násiyatı menen sińip baradı. Mánáwiyat insańǵa hawaday, suwday zárúr»-degen dástúriy sózleri tárbiya barısında alıp barılatuǵın barlıq islerimizdiń baǵdar ámeli bolıwı kerek.

Qaraqalpaq muzıka pedagogıkası, yaǵnıy milliy pedagogika milletimiz hám xalqımızdiń eski milliy qádriyatlarına súyenedi. Onıń ózine say milliyli, adamgershiligi, hár tárepleme jetilisen insandı tárbiyalawǵa qaratılǵanlıǵı, doslıq, joqarı mádeniyatlı hám bay mánáwiyatqa tiykarlanǵanlıǵı menen belgili. Eramızdan aldınǵı IV-ásirde grek filosofi Platon «Tárbiyanıń eń ullı quralı-muzıka kórkem ónerinde dep oylayman, sebebi ritm hám garmoniya sol waqıttıń ózinde kewilge jol tabadı hám onı kórkemlendiredi»-degen edi.

Al Platonıń shákirti Arestotel bolsa «Muzıka adam ruwhıyatına, minezine belgili bir dárejede tásir etedi, demek solay eken ol jasardı tárbiyalaytuǵın predmetlerdiń biri bolıp xızmet etiwı kerek»-degen edi. Muzıka pedagogıkası-bul adamnıń muzıkalıq tálım hám tárbiyası haqqındaǵı ilim. Ol óziniń maqset hám wazıypalarına iye bolıp pedagogika, psixologiya hám muzıkalıq bilimlerdi birgelikte alıp baradı.

Muzıka, saz insan qálbine ilahıy qúdiret penen sińgen Alla-taalanıń inamıdır. Shıǵıs alımlarınń biri (VI-VII ásir) Barbad keleshek ushın sulıw hám ólmes miyras qaldırǵan ullı sazende 12 maqomǵa tiykar salǵan. Al'-Kindiy, Al'-Farabiy, Ibn Sino, Beruniy, Zayniddin Ğazzaliy, Jalolitdin Rumiy, Al'-Xorezmiy, Abduraxman Jomiy, Darvishali Changiy, Fitrat, Yunus Rajabiylar muzıka tariyxı, onıń insan qálbine kúshi, tárbiyalıq áhmiyeti haqqında bir qansha pikirler aytqan. XI ásirde jasaǵan Qorqıt ata izertlewshilerdiń pikirinshe Oǵuz-Qıpshaqlardıń Bayat-Qıyat urıwınan shıqqan aldın boljawshı áwliye, kóp jasaǵan, kóregen, aqıllı, dana, eldiń arın arlap, muńın qobız benen jırlaǵan jıraw bolǵan. Onıń ákesi Qarmıs biylep turǵan Oǵuzlardıń quramında házirgi túrkiy tilles ellerdiń kópshiligi, sonıń ishinde qırǵız, Qaraqalpaq, qazaq, túrkmen, Ózbek Ázerbayjan dep atalǵan xalıqlar bar edi-dep jazadı V.V.Bartold óziniń «Qorqıt ata kitabı»nda. Qorqıt atanıń jırlap aytqan dástanlarında házirgi dáwirde ayılıp júrgen «Alpamıs», «Edige», «Qırqqız», «Góruǵlı» dastanlarınń tiykarın dúziwshi qaharmanlar bar. Sol dáwirdegi hátteki onnan aldınǵı baqsı, jırawlar shertip, aytıp kelgen eski góne namaların házirgi professional sazende, kompozitorlar járdeminde jańalandırıw, tárbiyalıq áhmiyetin tiklew hám qollanıwdı zaman talap etpekte. Álbette bul jerde, «jańalandırıw»-degende ózgeris kirgiziw, zamanagóylestiriw emes, al burın xalqımız shertken dáslepki qalıptı uslap qalıw, onı keń en jaydırıw demekdur.

Bul jolda Ózbekstan Respublikası joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrligi

tárepinen 2004-jılı tastıyqlanğan «Qaraqalpaq sazları» atamasındaǵı jańa toplam «Bilim» baspasınan basıp shıǵarıldı. Bunda docent D.Allanazarov tárepinen Qaraqalpaq xalqınıń 70 naması, yaǵnıy duwtar sazları notaǵa túsirilgen. D.Allanazarovtıń «Qaraqalpaq sazları» oqıw qollanbasında namadaǵı ushırasatuǵın milliy muzıkaǵa tán barlıq ırǵaqları hám sesleri tereń úyrenilip, anıq kórsetilgen. Namadaǵı ólshem, al'teraciya belgileri, dinamika, sozımlılıq, temp, metr, ritm jáne soǵan uqsas muzıka termin hám sawatlarınan xabarı bar sazende xalıq namaların jazılǵanıday etip atqara aladı.

Hátteki atqarıw sheberligi jaǵınan jáne de bezep, kórkemlendirip, jaqsı shertiwi múmkin. Talantlı sazendeniń qolında muzıka, nama burınǵısınanda kóbirek bayıtılıp, qayta tuwılǵanıday boladı. Ilimde miynettiń juwmaǵı qaytalanıp, tastıyqlanıwı kerek, tákirarlanbasa ol ilim emes. Al, kórkem ónerde miynet juwmaǵı qaytalanbaytuǵın dárejede bolıwı kerek, qaytalanıp, tákirarlansa-ol kórkem óner emes. Muzıkanı tárbiya quralı sıpatında qollanıw, muzıka oqıtıwshılarınıń tiykarǵı wazıypası bolıp qala beredi. Respublikamızda joqarı tálim dúzilisi jańa rawajlanıw basqıshına kóterildi. Mámleketlik tálim standartları islep shıǵıldı. Oqıwshı hám studentlerdiń ǵárezsiz erkin bilim alıwı jeke tártipte ámelge asırılmaqta. Tálim mazmunında ilim hám óndiris izbe-izligi óz kelbetin sáwlelendirip, bul oqıtıwshılardıń kásiplik bilimin ele de rawajlandırıp, onnan izleniwshilikti talap etpekte. Oqıw tárbiya barısın rawajlanǵan mámleketler tájiriybeleri tiykarında jobalastırılıp oqıw rejesine endiriwdi házirgi dáwir talap etpekte. Bul muzıka oqıtıwshılarına da pándi oqıtıwda ayrıqsha itibar beriw hám keń túrde támiyinlew wazıypasın alǵa qoydı. Búgingi muzıka teoriyası hám ámeliyatı tárbiya usıllarındaǵı mashqalalardı talqılaw hám úyreniw texnologiyalıq ilimler tiykarında alıp barılıwı lazım.

Pedagogikanıń ózi texnologiyalıq pán bolıp ol tálim sheńberiniń barlıq qatlamların óz ishine aladı. Sonıń ishinde muzıka mádeniyatı jámiyet talabına hám rawajlanıp kiyatırǵan jas áwlad qızıǵıwshılıǵına sáykes tárizde jasalma tárbiyalıq ortalıqtı júzege keltiriw-qurıw nızamlıqların úyrenedi hám onı izbe-iz ámelge asıradı. Usı islep shıǵılǵan jasalma dúzilistegi júzege keletuǵın qubılıs «Pedagogikalıq texnologiya» dep ataladı, yaǵnıy ámelge asırılatuǵın

1. Didaktik birliklerdi toplaw, jıynaw, úyretiw.
2. Oqıtıw nátiyjelerin aldınan belgilew, rejelestiriw.
3. Tálim barısın psixologiyalastırıw.
4. Kompyuterlestiriw hám programmalastırıw.

Eger usı baǵdarda anıq tálim-tárbiya mazmunı maqsetlerin sheshiwge qaratılǵan halda biriktirilse bul ámel nátiyjesinde kúshli texnologiya júzege keledi. Bul integral texnologiya dep ataladı, yaǵnıy «Bir pütünlik», «úzliksizlik» degen máni kelip shıǵadı. Integral texnologiyalar

ushın jańadan shınıǵıw sabaq túri seminar praktikumlar dúziledi. Onıń mazmunı sabaq oqıtıw barısın ótkeriw ushın oqıwshılar kishi toparlarǵa bólinedi. Hár bir topar shegaralangán waqıt dawamında orınlay alatuǵın tapsırma aladı hám aldın ala orınlawǵa kirisedi. Bunda tálim-tárbiya barısındaǵı temaniń «Túyinin» durıs tańlaw úlken áhmiyetke iye. Temaniń úlken «Túyini» tolıq meńgerip alıngannan keyin nátiyjeleri boyınsha kishi toparlar «Esabat» beredi, yaǵnıy sabaq kópshilik bolıp ashıq «Qorǵaw» kórinisinde shólkemlestiriledi. Usınday jaǵdayda oqıwshılar ózózın oqıtıw, tartıs, báseki, pikirin bekkemlew hám bilimin tastıyıqlaw arqalı oqıw temaların tereń úyrenedi. Usılay juwmaqlawshı nátiyje júzege keledi. Mısalı xalıq qosıqlarınan birin úyreniw ushın ulıwmalasqan bir tema belgileymiz.

Juwmaqlap aytqanda XXI ásir - “tezlik ásiri”, “integraciya ásiri”, “informaciya ásiri”, jańa texnologiyalar, mobil telefonlar, internet hám jańa aldınǵı jaslar ásiri. Turmısı mudami hárekette bolǵan jańa zamanagóy adamlardıń jası. 21ásir adamı - informaciya adamı. Ol turmıstıń barlıq iskerlik tarawların túsiniwge umtıladı, erkinlikke tırısadı, kórkem óner arqalı haqıyqatlıqtı qayta qalıplestiredi, shegaradan ótedi, turmıstı ózgeretiredi, uyqashlıq hám erkinlikke erisedi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. -40 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги ПФ-4947-сон Фармони // “Халқ сўзи”, 2017 йил 8 февраль.
2. Абдулин, Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования: учебник для студентов высш. пед. учеб, заведений. - М.:Академия, 2004.
3. Avlaev O.U., Jo'raeva S.N., Mirzaeva S.R. Ta'lim metodlari. Toshkent. Navro'z nashriyoti. 2017.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педогогическое мастерство. Тошент. Чулпан, 2005. 4. Акбаров И.А. «Музыка лугати». Тошкент:, 1987 йил. 5. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта. - М., Владос, 2002. 6
5. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
6. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.

7. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
8. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
9. Абатов Ж. О. ТАРИХНИ БИЛИШ ОРҚАЛИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИ ТУШУНИШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ. – 2023.
10. Абатов, Жалғасбай Орынбаевич. "ИНТЕГРАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ЎҚИТИШ." (2023).
11. Larysa V. et al. Higher Education During the Pandemic: The Experience of Ukraine and Uzbekistan. – 2021.
12. Usenova A. CONTEMPORARY PERFORMANCE TRADITIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 615-618.
13. Bazarbaevana U. A. BAYRAMLAR HA'M MĀDENIY ILAJLAR TŪRLERI HAQQINDA //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 31-34.
14. Usenova A. THE ROLE OF MUSIC IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 598-604.
15. Azima U. THE ROLE OF MUSIC IN THE EDUCATIONAL PROCESS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 190-193.